

„PŘEVAŽUJÍCÍ PROUD“ SOCIÁLNĚ- EKONOMICKÝCH PŘÍSTUPŮ K TEORII RŮSTU: FORMÁLNÍ POJETÍ INSTITUCÍ A DŮRAZ NA EKONOMICKÉ INSTITUTE

Luděk Kouba

Úvod a cíl

V literatuře bývá jmenována řada autorů, např. Montesquie, J. Locke, D. Hume, A. Smith, G. Schmoller, J. Commons, které lze v určitém smyslu vnímat jako předchůdce dnešních přístupů k teorii růstu vycházejících z formálního pojetí institucí. Přesto je dobré si uvědomit poměrně zásadní kvalitativní odlišnost mezi dnešními přístupy a těmito jejich *předchůdci*. Na rozdíl od soudobých přístupů, které jsou předmětem tohoto příspěvku, jejich tzv. předchůdci sice pojmenovávali některé determinanty ekonomického růstu, na kterých soudobé přístupy staví, ovšem obvykle v jejich díle nenalezneme nic, co by bylo možné vnímat jako ucelenější teorii růstu. Výjimku v předchozím výčtu představuje dílo Adama Smitha, jehož stěžejním tématem je problematika růstu národního bohatství. Ve Smithově díle najdeme upozornění na význam řádu a institucí, resp. pravidel chování, podle názoru autora je však Smithova teorie růstu primárně založena na jiných než institucionálních faktorech. Ze zmiňovaných předchůdců lze proto z pohledu soudobých přístupů teorie růstu zdůrazňujících roli formálních institucí vyzdvihnout především význam Johna Commonse coby hlavního představitele právního pojetí institucí v první polovině 20. století.

Podíváme-li se na vývoj dané problematiky po druhé světové válce, tedy již na vývoj nové institucionální ekonomie, ta se od svého vzniku v 60. letech po několik desetiletí jasně profilovala na základě formálního pojetí institucí, viz dílo jejích nejvýznamnějších představitelů (A. Alchian, R. Coase, H. Demsetz, O. Williamson a další). Z díla Ronalda Coaseho i ostatních sice vyplývá význam vlastnických práv, případně dalších formálních institucí pro úspěšný ekonomický rozvoj, po několik desetiletí ovšem tyto obecné proklamace nevyústily v systematický výzkum vztahu formálních institucí a hospodářského růstu. K dynamickému rozvoji teorie růstu nové institucionální ekonomie tak dochází až od začátku 90. let.

Podobná je situace v případě vývoje nové politické ekonomie. Zatímco v 60. a 70. letech 20. století nebyla teorie růstu významným tématem tehdejší teorie veřejné volby, v průběhu 80. let v rámci tématického rozkročování tohoto směru, které vyústilo až ve stávající označení nová politická ekonomie, začíná sílit zájem o teorii růstu a vznikají inspirativní příspěvky Mancura Olsona. Dynamický rozvoj teorie růstu nové politické ekonomie probíhá rovněž v první polovině let devadesátých.

Při analýze přístupů vycházejících z formálního pojetí institucí budeme vycházet z vlastního návrhu klasifikace soudobých sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu, jejímž třídícím kritériem je právě pojetí institucí:

NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ OBZOR

- sociálně-ekonomické přístupy k teorii růstu založené na formálním pojetí institucí
 - * přístup primárně zdůrazňující význam politických institucí
 - * přístup primárně zdůrazňující význam ekonomických institucí
- teorie růstu nové institucionální ekonomie založená na northovském konceptu path dependence.

Návrh klasifikace, jeho argumentace i charakteristické znaky klasifikovaných přístupů jsou předmětem textu publikovaného v Politické ekonomii (Kouba, 2009). Předložený příspěvek navazuje na tento text a jeho cílem je blíže charakterizovat a diskutovat jeden z klasifikovaných přístupů – sociálně-ekonomický přístup k teorii růstu založený na formálním pojetí institucí, primárně zdůrazňující význam ekonomických institucí. Po terminologických poznámkách a shrnutí typických znaků klasifikovaného přístupu jsou v dalších částech příspěvku vymezeny ekonomické instituce, tak jak je vnímají klasifikovaní autoři, a následně uvedeny jejich diskutované charakteristiky. V souvislosti s pojmem adaptabilita institucí je rozvinuta diskuse otázky, zda existuje jedno ideální institucionální uspořádání. Následně jsou blíže představeny dle našeho názoru nejzajímavější příspěvky R. Halla a Ch. Jonese, J. Jüttinga, resp. D. Acemoglua, S. Johnsona a J. Robinsona. Závěr příspěvku poukazuje především na slabá místa charakterizovaného přístupu sociálně-ekonomické teorie růstu.

Terminologické poznámky

Mainstreamové přístupy k teorii růstu (neoklasická teorie růstu, nová teorie růstu) tradičně pracují především s úzce vymezenými, ekonomickými faktory. Hlavním identifikujícím znakem alternativ označovaných v tomto textu jako *sociálně-ekonomické* přístupy je jejich důraz na širší spektrum faktorů – sociálních, politických, institucionálních či kulturních.¹

V tomto příspěvku analyzovaný proud, který vychází z formálního pojetí institucí a primárně zdůrazňuje význam ekonomických institucí, představuje, podle našeho názoru, v širokém spektru soudobých alternativ pomyslný „převažující proud“², a to jak co se týče kvantity příspěvků a míry jejich rozpracování, tak především jeho vlivu na soudobý hlavní proud ekonomického myšlení i míry reflexe jeho myšlenek v učebnicovém výkladu.³ Pro jednoznačné odlišení od standardně používaného kontextu neoklasické ekonomie hlavního proudu budeme v případě tohoto „převažujícího proudu“ *sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu* důsledně používat uvozovek. V neposlední řadě představuje označení „převažující proud“ užitečnou zkratku pro lepší přehlednost textu, a to vzhledem ke značné terminologické nejednotnosti v této oblasti, která se promítá do nutnosti poměrně dlouhých opisů, pokud chceme jednotlivé proudy jednoznačně identifikovat s ohledem na jejich skutečný obsah.

Dále je třeba učinit dvě poznámky ozřejmující postavení tohoto „převažujícího proudu“ v rámci soudobých sociálně-ekonomických přístupů, resp. jeho vztah vůči zbývajícím dvěma klasifikovaným proudům. Již ze struktury návrhu klasifikace je

¹ Předmětem tohoto příspěvku proto nejsou např. postkeynesiánské přístupy k teorii růstu, které představují rovněž alternativu vůči teoriím hlavního proudu.

² Blíže viz Kouba (2009).

³ Blíže viz Kouba (2007).

zřejmá značná blízkost přístupů primárně zdůrazňujících význam ekonomických, resp. politických institucí. Na tomto místě tak lze rozvíjet příspěvky D. Rodrika, které se v průběhu času posouvají od nové politické ekonomie stále blíže teorii růstu nové institucionální ekonomie. Stejně tak koncepty M. Olsona, obvykle řazeného do nové politické ekonomie, jsou založeny na myšlence klíčové úlohy vlastnických práv a významu institucionálního prostředí. Formálně vzato mimo oba směry stojící F. Zakaria některými myšlenkami obohacuje jak novou politickou ekonomii, tak novou institucionální ekonomii. Od 80. let minulého století lze pozorovat postupnou myšlenkovou konvergenci obou těchto blízkých směrů. Pokusíme-li se porovnat tematický záběr teorie růstu nové politické ekonomie a teorie růstu nové institucionální ekonomie, lze prohlásit, že teorie růstu nové politické ekonomie představuje svou širší záběru podmnožinu teorie růstu nové institucionální ekonomie vycházející z formálního pojetí institucí.

Druhá poznámka se týká vztahu tohoto „převažujícího proudu“ v rámci soudobých sociálně-ekonomických přístupů teorie růstu k northovskému proudu vycházejícímu z konceptu path dependence. V literatuře je poměrně často citována teze A. Posena (1998), podle něž D. North svým vymezením institucí (1990) ovlivnil především politology a ekonomické historiky, méně již samotné ekonomy. Zhodnotit toto Posenovo tvrzení není jednoduché. Provedeme-li základní průzkum tematické literatury, je obtížné najít text, kde by nebyla zmínka o Northových myšlenkách či alespoň odkaz na jeho publikace. Půjdeme-li při tomto průzkumu více do hloubky ve snaze najít pojetí institucí, ke kterému se jednotliví autoři hlásí, lze konstatovat, že autoři většiny významnějších soudobých příspěvků uvádějí právě Northovu definici. Pro podepření tohoto tvrzení lze jmenovat příspěvky, jejichž autory jsou Acemoglu, Johnson a Robinson (2004), Aronová (2000), Clague (1997), Engerman a Sokoloff (2003), Glaeser, La Porta, Lopez-de-Silanes a Shleifer (2004), Rodrik, Subramanian a Trebbi (2002). Potud tedy platí, že Posenova teze formulovaná v roce 1998 dnes již není relevantní a Northův vliv na autory blízké nové institucionální ekonomii je zásadní. Pokud ovšem půjdeme ještě více do hloubky a podíváme se na vyznění (nejen) citovaných příspěvků, objevíme významný rozpor: jejich autoři se sice deklarativně hlásí k Northovu pojetí institucí, fakticky se ovšem zabývají takřka výhradně analýzou formálních institucí a zkoumáním jejich vlivu na ekonomický rozvoj. V tomto duchu by mělo smysl nadále uvažovat o platnosti zmíněné Posenovy teze. Pro nás je ovšem podstatné, že v rámci tohoto textu budeme odlišovat teorii růstu nové institucionální ekonomie založenou na formálním pojetí institucí od *skutečně* northovského proudu vycházejícího z požadavku kompatibility formálních a neformálních institucí a konceptu path dependence.¹

Poslední terminologická poznámka se týká vztahu pojmů *růst* vs. *rozvoj*. Vzhledem ke skutečnosti, že v tematické literatuře jsou pojmy *růst* (*growth*) a *rozvoj* (*development*) běžně implicitně zaměňovány,² je i v tomto textu od existujících rozdílů abstrahováno.³

¹ Blíže o tomto northovském přístupu viz Kouba (2008).

² Jako na příklad explicitního zaměňování obou pojmů lze odkázat na knihu C. Mantzavinose (2001, str. 228).

³ Podotkněme alespoň, že institucionální teorie růstu či rozvoje jsou teoriemi *velmi* dlouhého časového období; ve velmi dlouhém časovém horizontu je těžké si představit zemi, která dlouhodobě vykazuje *růst* a přitom se *nerozvíjí*.

Shrnutí hlavních znaků příspěvků „převažujícího proudu“

Tato subkapitola shrnuje hlavní charakteristické znaky příspěvků klasifikovaného přístupu, který je předmětem tohoto textu.

Hlavním charakteristickým znakem klasifikovaných příspěvků je, že vycházejí z formálního pojetí institucí; ať už vyjádřeného explicitně či pouze implicitně. *Instituce* mohou mít charakter jak ekonomický, tak i politický, ekonomické a politické instituce působí společně, vzájemně se doplňují a ovlivňují. Na rozdíl od teorie růstu nové politické ekonomie je však a priori zdůrazňován význam institucí ekonomických, a až následně je věnována pozornost např. politickému systému, v němž se vhodné ekonomické instituce (ne)rozvíjejí.

Příspěvky zdůrazňují význam institucí vytvářejících motivace k produktivním činnostem, resp. odrazujících od činností kořistnického charakteru (vyhledávání renty, korupce, morální hazard apod.). Za zcela klíčovou institucí považují systém vlastnických práv; tato by měla být jednoznačně definovaná a dobře vymahatelná.

Autoři věnují pozornost diskusi zejména následujících vlastností institucí: endogenity, resp. exogenity, stability, flexibility, adaptability. V rámci sociálně-ekonomické teorie růstu relativně inklinují k transferu (některých) formálních institucí; přesto nelze hovořit o shodě na existenci jediného institucionálního uspořádání.

Vztah k neformálním institucím je zpravidla neutrální – nezmiňují je, popř. explicitně zpochybňují jejich význam; někteří autoři dokonce staví *institucionální* a *kulturní* vysvětlení dlouhodobé prosperity proti sobě.

Je kladen silný důraz na empirické ověřování formulovaných myšlenek za pomoci užití kvantitativních metod.

K významným či často citovaným představitelům „převažujícího proudu“ patří D. Acemoglu, Ch. Clague, S. Engerman, R. Hall, S. Johnson, Ch. Jones, M. Olson, J. Robinson, D. Rodrik, K. Sokoloff a další.

Ekonomické instituce: dominantní význam vlastnických práv

Většina proponentů tohoto proudu teorie růstu vyzdvihuje prvořadý význam ekonomických institucí, neboť ty v souladu s Northovým vnímáním institucí utvářejí ekonomické motivace a pobídky ve společnosti, a tím formují chování a rozhodování ekonomických subjektů. Pouze společnosti, jejichž ekonomické instituce podporují akumulaci kapitálu, technický pokrok a efektivní alokaci zdrojů a naopak omezují neefektivní činnosti jako korupce nebo vyhledávání renty, mohou dlouhodobě prosperovat. Autoři teorie růstu nové institucionální ekonomie vycházející z formálního pojetí institucí přitom zpravidla vyzdvihují jako nejdůležitější ekonomickou institucí systém vlastnických práv.

Jednoznačně definovaná a dobře vymahatelná vlastnická práva jsou základní pobídkou pro uvažování ekonomických subjektů v dlouhodobém horizontu. Podporují uzavírání dlouhodobých smluv, motivují k investicím, k obchodu, ke specializaci. Naopak v prostředí, kde není vymahatelnost vlastnických práv a smluvních vztahů zaručena, firmy uvažují v krátkém časovém horizontu a snaží se být soběstačné a nezávislé. Nejsou motivovány k rozšiřování aktivit, které by byly ve standardním ekonomickém

prostředí efektivní s ohledem na úspory z rozsahu, užívají kapitálově nenáročné technologie, ale na druhou stranu často udržují rozsáhlé zásoby materiálu a náhradních dílů. Potenciální výzkumníci nemají pobídky k tomu, aby věnovali čas a prostředky technickému pokroku, pro jehož uvedení do praxe s velkou pravděpodobností nezískají potřebné zdroje.

Acemoglu, Johnson a Robinson (2004) hovoří o významu ekonomických institucí jako je struktura vlastnických práv a existence a fungování trhů. Engerman a Sokoloff (2003) konstatují, že mezi institucemi, které jsou pro ekonomickou výkonnost nejvýznamnější, jsou ty, jež se týkají definování a vynucování vlastnických práv. Aronová (2000) uvádí, že základní struktura vlastnických práv podporuje dlouhodobé smluvní vztahy, které jsou klíčové pro rozvoj kapitálových trhů a pro hospodářský růst. Rodrik, Subramanian a Trebbi (2002) hovoří o směru myšlení, které se soustředí na instituce, a to zvláště na úlohu vlastnických práv a vládu práva. Hall a Jones (1996) říkají, že mnoho ekonomů hluboce ovlivněných A. Smithem vyzdvihuje vymahatelnost vlastnických práv jako klíčovou determinantu vysoké úrovně ekonomické aktivity. Stejně tak Chang (2006) souhlasí, že v soudobé *ortodoxní* literatuře zabývající se vztahem mezi institucemi a rozvojem je vlastnickým právům věnována dominantní pozornost. Podle Changa je ovšem převládající důraz na vlastnická práva až přehnaný a kritizuje rovněž nadměrnou akcentaci soukromých vlastnických práv. Za příliš zjednodušující považuje interpretaci, že čím vyšší je míra ochrany vlastnických práv, tím lépe.

Pokud bychom chtěli sestavit širší výčet prorůstových institucí, které zdůrazňuje tento „převažující proud“ v rámci sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu, nevyhneme se přesahům do ostatních (pod)proudů v rámci alternativních teorií růstu. Např. Rodrik (2000) uvádí následující výčet významných institucí (str. 2): „jednoznačně vymezený systém vlastnických práv, regulační aparát omezující nejhorší formy podvodů, morálního hazardu a chování omezujícího konkurenční prostředí, přiměřeně soudržná společnost projevující důvěru a vzájemnou kooperaci, společenské a politické instituce, které zmírňují riziko a řeší sociální konflikty, respekt k právu a poctivá vláda.“ S výjimkou zmínky o *důvěře* se jedná o instituce převážně formálního charakteru. Stejně tak je zřejmé zdůrazňování jak ekonomických, tak i politických institucí.

Podobně Acemoglu (2006), který v textu důsledně rozlišuje mezi ekonomickými a politickými institucemi, připouští, že rozdíl mezi nimi je poněkud *arbitrární*. Ekonomické instituce zahrnují (str. 2) „... mimo jiné vymahatelnost vlastnických práv, vstupní překážky, regulaci technologií a soustavu smluv, které jsou vynutitelné. V tomto modelu omezení vyvlastnění, zdanění a redistribuce nebo schopnost regulovat technologie odpovídají ekonomickým institucím.“ K této charakteristice ekonomických institucí dodejme, že omezení možnosti zvyšovat daně nebo přistoupit k vyvlastnění jednoznačně klade požadavky limitovat politickou sílu určitých skupin ve společnosti.

Diskutované charakteristiky institucí

Frekventovaným tématem v tomto segmentu literatury je rovněž otázka, zda mají instituce charakter převážně endogenní či exogenní. Stručně na tuto otázku odpovídají Acemoglu, Johnson a Robinson (2004): ekonomické instituce i instituce obecně jsou endogenní, neboť jsou alespoň částečně určovány společností nebo jejími segmenty. Podobně Aronová (2000) uvádí, že instituce jsou zjevně endogenní minimálně

NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ OBZOR

v rozvojových zemích, kde lze pozorovat časté zásadní změny v kvalitě institucí v důsledku politické nestability či klimatických šoků.

Tradičním argumentem v debatách o danosti či proměnlivosti institucí je způsob formování institucionálního prostředí v bývalých koloniích. Pokud by v koloniích zůstávaly původní instituce neměnné i po příchodu Evropanů, bylo by možné tvrdit, že instituce jsou exogenního charakteru. Stejně tak pokud by Evropané vytvořili nové institucionální prostředí, a to by se vyvíjelo identicky jako v jejich mateřské zemi. Jestliže se však instituce v kolonizovaných zemích vyvíjely výrazně různorodým způsobem, je zřejmé, že instituce mají do značné míry endogenní charakter.

Skutečnost, že instituce mají přinejmenším zčásti endogenní charakter, ovšem neznamená, že by byly nevýznamné pro ekonomickou výkonnost. Endogenní instituce mohou mít v daných podmínkách stejný význam, jako kdyby měly exogenní charakter, a mohou přetrvávat i ve velmi dlouhém časovém horizontu. Engerman a Sokoloff (2003) podotýkají, že hlavní rozdíl mezi stoupenci exogenního a endogenního pojetí institucí nespočívá v tom, jaký institucím přiřkládají význam, nýbrž v otázce, jak instituce vznikají, a v názoru na to, do jaké míry je možné je v průběhu času měnit.

Více strukturovaný pohled na míru endogenity, resp. exogenity institucí nabízí Jütting (2003, str. 12-14). Ten uvádí tři možné způsoby klasifikace institucí: podle stupně formality, podle hierarchické úrovně a podle oblasti analýzy. První přístup vychází z klasického Northova členění na formální a neformální instituce, třetí přístup rozlišuje čtyři základní kategorie institucí: ekonomické, politické, právní a sociální. Pro nás je v této chvíli zajímavý přístup druhý, který vychází z Williamsonova klasifikačního schématu založeného na členění dle různé úrovně hierarchie. Jütting rozlišuje čtyři tyto hierarchické úrovně.

Do první patří *sociální struktury společnosti* tvořené neformálními institucemi, jako jsou dlouhodobě zakořeněné tradice, zvyky a společenské normy. Ke změnám neformálních institucí dochází ve velmi dlouhém časovém horizontu, Jütting uvádí stovky až (již hodně nadsazené) tisíce let, a proto považuje první úroveň institucí za exogenní. Druhá úroveň určuje celkové institucionální prostředí, *pravidla hry*, a ta jsou tvořena převážně formálními institucemi definujícími vlastnická práva a právním systémem. K jejich změnám dochází podle Jüttinga v řádu desítek až stovek let a mohou mít jak exogenní, tak endogenní charakter. Třetí úroveň institucí má již plně endogenní charakter a zahrnuje především utváření systému veřejné správy (regionální a místní orgány, státní agentury atd.). Zde Jütting hovoří o frekvenci změn v průběhu několika let až jedné dekády. Na nejnižší hierarchické úrovni potom dochází k průběžným změnám v oblasti jednotlivých zákonů týkajících se např. nezaměstnanosti nebo sociálního zabezpečení.

Jütting následně tyto klasifikace institucí využívá při odvození vlastního analytického přístupu, mapujícího kanály působení mezi institucemi a ekonomickým výstupem. Tomuto přístupu bude pozornost věnována v dalším textu, nyní ale přejdeme k dalším charakteristikám institucí, které jsou předmětem diskusí v rámci teorie růstu nové institucionální ekonomie založené na formálním pojetí institucí.

Ačkoliv stabilita některých institucí, a typicky jde právě o vlastnická práva, je v literatuře tradičně vnímána jako pozitivní, Engerman a Sokoloff (2003) upozorňují, že

je žádoucí rovněž určitá míra *flexibility*. A to např. v případě schopnosti plně využít potenciální přínosy nových technologií. Autoři tvrdí, že existuje více případů, kdy země trpěly kvůli nepružným institucím než v důsledku nadměrné flexibility. Za patrně nejdůležitější aspekt institucionálního systému považují Engerman a Sokoloff jeho schopnost adaptovat se na nové podmínky, přizpůsobovat se novým okolnostem. *Adaptabilita*, která je do značné míry odvislá od vzdělání společnosti a míry jejich politických svobod, může být pro ekonomický rozvoj důležitější než kontinuita určitého souboru hodnot, pravidel nebo chování. Na význam flexibility institucí poukazuje rovněž D. Acemoglu (2006) v souvislosti s debatou o možnosti změnit neefektivní ekonomické instituce. Otázky, jaké znaky činí instituce flexibilními a zda flexibility institucí ovlivňuje ekonomickou výkonnost, vyzdvihuje Acemoglu jako zajímavá témata pro budoucí výzkum.

Adaptabilita institucí je pojem, který je v literatuře používán zřídka, ovšem rozhodně stojí za vyzdvižení. Engerman a Sokoloff jeho význam opět dokládají tradiční ukázkou evropské koloniální expanze, ovšem v tomto případě můžeme argumentovat i příklady současnými. V dnešních stabilních západoevropských demokraciích s vyspělými ekonomikami představuje právě pomalá reakce na nové výzvy znalostní ekonomiky či na nutnost reformovat mnohde neefektivní stát blahobytu patrně nejzásadnější překážku budoucího rozvoje. Důsledky v podobě nižší konkurenceschopnosti či ztráty pozic v žebříčcích ekonomické úrovně jsou zřejmé zejména u trojice velkých evropských zemí – Německa, Francie a Itálie. Naopak společnosti, které se dokázaly adaptovat na nové podmínky globalizované světové ekonomiky přelomu tisíciletí, nalézáme na čelních příčkách pořadí konkurenceschopnosti i hospodářské dynamiky. Zajímavé je, že se jedná jak o země, které vsadily na liberální model (Irsko či Estonsko), tak o země s výrazně vyšší úlohou státu v ekonomice, resp. s výrazně vyšší mírou přerozdělování zdrojů (skandinávské státy). Ať už jsme tedy apriorními sympatizanty hospodářského liberalismu či stoupenci vyšší míry státních intervencí, je třeba se zamyslet nad tezí, že možná přestává být zásadní otázkou, kdo je hlavním hybatelem změn, ale klíčové je, zda ke změnám (reformám) dochází. Jinými slovy, klíčové je právě to, zda se země (společnosti) dokáží adaptovat.¹

Otázka, zda existuje pouze jedna *správná* cesta těchto změn, úzce souvisí s dalším důležitým tématem teorie růstu nové institucionální ekonomie.

Existuje jedno *ideální* institucionální uspořádání?

Pro široce definovanou institucionální ekonomii coby alternativu neoklasické ekonomie hlavního proudu bylo vždy tradičním tématem zpochybňování platnosti univerzálních řešení, a to ať již šlo o institucionální prostředí či o konkrétní prováděné hospodářské politiky. Stoupenci institucionální ekonomie a později nové institucionální ekonomie tuto debatu obvykle směřovali k nemožnosti aplikovat tradiční doporučení ekonomie hlavního proudu v případě rozvojových zemí nebo později v transformujících se ekonomikách. S hlubším rozvíjením teorie růstu nové institucionální ekonomie tato debata postupně získávala nový rozměr. V řadě soudobých příspěvků nalezneme úvahy o tom, že také mezi tzv. standardními tržními ekonomikami panují značné rozdíly v celé

¹ S určitým časovým odstupem bude zajímavé sledovat, jaké budou střednědobé a dlouhodobě dopady současné krize na jednotlivé země. Už nyní se však zdá zřejmé, že skupina ekonomik hlouběji zasažených krizí je značně heterogenní.

NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ OBZOR

řadě ohledů. Dlouhodobé přetrvávání těchto rozdílů a skutečnost, že země s výrazně odlišným institucionálním prostředím mohou dosahovat dlouhodobě dobrých ekonomických výsledků, vede autory těchto příspěvků ke tvrzení, že jedno *ideální* institucionální uspořádání neexistuje.

Engerman a Sokoloff (2003) přirovnávají v tomto smyslu úlohu institucí k úloze technologií, u kterých je proces změny rovněž důležitý, ale neexistuje žádná jednotlivá metoda nezbytná k dosažení požadovaného cíle.

Značnou pozornost tomuto tématu věnuje Rodrik (2000). Úvodem konstatuje, že tržní ekonomika spoléhá na široký soubor netržních institucí, u nichž rozlišuje regulační, stabilizační a legitimizující funkci. Tyto instituce jsou dnes obecně vnímány jako nedílná součást tržní ekonomiky. Tradiční dichotomie mezi trhem a státem, resp. liberalismem a intervencionismem tak podle Rodrika zvolna pozbývá smyslu. Rodrik dále konstatuje, že institucionální uspořádání se významně liší i mezi vyspělými zeměmi. Americký kapitalismus je velmi odlišný od japonského modelu a oba dva se liší od evropského uspořádání společnosti. Značné rozdíly v institucionálním prostředí existují i mezi evropskými zeměmi. Rodrik rovněž poukazuje na skutečnost, že ke koloritu politicko-ekonomických diskusí patří neustálé „objevování“ ideálního modelu: v 70. letech to byla *kulturní* Evropa s relativně rychlým růstem a nízkou nezaměstnaností, v 80. letech se stalo ekonomickým šampionem Japonsko a v 90. letech pro změnu *nová ekonomika* Spojených států dospěla do fáze *trvalého růstu*.

Pozastavme se u dosud posledního aspiranta na pozici univerzálního vzorového modelu – Spojených států v 90. letech. Dobové diskuse shrnuje Jonáš (2000, str. 90): „Pro ekonomiku Spojených států zůstanou zapsána v hospodářské historii 90. léta zlatým písmem. Pro poslední dekádu tisíciletí se asi nejlépe hodí označení „lepší už to nebude“. Koncem dekády dosáhla americká ekonomika nejdelšího nepřerušovaného období hospodářského růstu v moderní historii, nejnižší míry inflace a nejnižší míry nezaměstnanosti od 60. let ... Tato pozoruhodná výkonnost americké ekonomiky vyvolala přirozeně diskusi o tom, jaké jsou její příčiny. Objevily se teorie, že Spojené státy se nyní nacházejí v epoše tzv. nové ekonomiky, kdy především v důsledku rozsáhlého zavádění počítačové techniky dochází k podobnému hospodářskému rozmachu jako na přelomu 19. a 20. století, kdy se v průmyslu začaly široce používat elektrina, parní motor a další převratné vynálezy. Jiní zase poukazovali na poměrně značné rozdíly mezi hospodářskou výkonností americké ekonomiky na jedné straně a Japonskem a Evropou na druhé straně a argumentovali, že tento rozdíl definitivně prokázal přednost „dravého“ amerického kapitalismu před kapitalismem evropského typu, založeném na větším rozsahu státních intervencí a na větší míře solidarity na úkor konkurence.“

O pozitivěch a především rizicích amerického vývoje posledních dvou dekad se vedou ostré polemiky zejména v rámci ekonomie hlavního proudu. Dominantní pozicí USA a implikacemi, které z ní vyplývají pro institucionální uspořádání, se zabývá R. Freeman (2000). Jedním z hlavních témat příspěvku je otázka, zda ve světové ekonomice převládají tendence k vytvoření jednoho ideálního ekonomického modelu nebo naopak k různorodému kapitalismu (*single peaked* vs. *diverse capitalism*). Freeman stejně jako Rodrik konstatuje, že hledání ideálního modelu, tedy sady institucí a organizací, která maximálně vyhovuje ekonomickému prostředí v daném období, patří k tradičně

oblíbeným tématům, a to již od Velké krize ve 30. letech (v té době se tímto ideálem mnohým jevila být centrálně plánovaná ekonomika). Na přelomu 20. a 21. století Freeman spatřuje sílící tendence prohlásit za *single peaked economy* Spojené státy. Pro posouzení oprávněnosti těchto tvrzení autor postupně definuje pět vlastních kritérií (str. 4-7), kterým musí země vyhovovat, aby mohla být takto označena:

- daná země musí být nejvýkonnější ekonomikou;
- daná země musí být nejvýkonnější ekonomikou po delší časové období;
- sousední země by měly mít podobný (úspěšný) ekonomický vývoj;
- země, které přijmou reformy v duchu ekonomiky světového leadera, by měly vykazovat úspěšný ekonomický vývoj;
- pokud tato hypotéza platí, měla by dlouhodobě probíhat konvergence institucí směrem k uspořádání světového leadera.

Freeman na základě příkladů řady zemí a jejich statistických údajů dochází k závěru, že Spojené státy splňují pouze jedno z těchto pěti kritérií, a proto nevyhovují statutu „vrcholové ekonomiky“. Po tomto konstatování logicky vyvstává otázka, zda je problém v ekonomice USA, tedy zda si stoupenci hypotézy mohou časem najít jiného leadera, nebo zda je hypotéza *single peaked economy* v zásadě chybná. Freeman se přiklání ke druhé z těchto odpovědí. Institucionální rozdíly mezi zeměmi budou nadále přetrvávat, a to ze tří důvodů: změna institucí může být nákladná, a proto udržování ne zcela ideálního prostředí může být efektivnější než investovat do reforem. Jednotlivé společnosti mohou mít odlišný hodnotový systém, a proto budou záměrně volit jiné institucionální uspořádání. A konečně i různé institucionální systémy mohou dosahovat podobných výsledků, neboť prostřednictvím coasovského vyjednávání může i alternativní institucionální uspořádání směřovat k efektivitě. Tato teoretická zdůvodnění podle Freemana v praxi platí, neboť míra pozorované konvergence mezi vyspělými zeměmi, které mají mnohdy výrazně odlišná institucionální uspořádání, potvrzuje hypotézu: úspěšný ekonomický rozvoj není podmíněn přijetím jednotné univerzální sady institucí.

Ke stejnému závěru se připojuje Rodrik (2000), který nejenže odmítá existenci ideálního institucionálního uspořádání, ale podle něj lze předpokládat, že všechny obměny institucionálního prostředí, které jsou vůči ekonomickému rozvoji vstřícné, dosud ani nebyly realizovány. Nejen Rodrik, ale i další autoři v této souvislosti hovoří o významu *lokálního prostředí* či *specifických podmínek*.

Nyní se podívejme na některé originální či zajímavé koncepty tohoto proudu sociálně-ekonomické teorie růstu blíže.

Sociální infrastruktura Halla a Jonese a Jüttingův přístup k analýze významu institucí

Pojem *sociální infrastruktura* R. Halla a Ch. Jonese (1996, 1999) již pronikl i do kapitol věnovaných teorii růstu v učebnicích ekonomie hlavního proudu (Dornbusch, Fisher a Startz (2004), Romer (2001)). Autoři definují *sociální infrastrukturu* jako instituce a vládní politiky, které utvářejí ekonomické prostředí, v němž jsou jednotlivci motivováni k akumulaci znalostí a firmy k akumulaci kapitálu a výstupu.

NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ OBZOR

V článku z roku 1996 autoři uvádějí výčet pěti faktorů, které jsou důležité pro produktivitu a výkonnost ekonomiky:

- instituce, které podporují výrobu oproti společensky neefektivním činnostem;
- otevřenost vůči mezinárodnímu obchodu;
- určitý podíl soukromého vlastnictví;
- mezinárodní jazyk;
- poloha v mírném podnebném pásu daleko od rovníku.

Tyto faktory jsou uvedeny bez jakékoliv hierarchizace jejich významu či upřesnění vzájemných vazeb těchto faktorů a lze říci, že v takovéto podobě působí přinejmenším nesourodým dojmem. Přesto Hall a Jones dokládají platnost této struktury faktorů rozsáhlým empirickým materiálem.

Příspěvek z roku 1999 zanechává v tomto ohledu přece jen kompaktnější dojem – sociální infrastruktura má endogenní charakter, ale je historicky podmíněna exogenními faktory: geografii, především vzdáleností od rovníku, a jazykem, tzn. výhodou je používání světového jazyka v zemi. Takto pojímaná sociální infrastruktura je klíčovou determinantou hospodářského růstu:

sociální infrastruktura → (vstupy, produktivita) → výstup na obyvatele.

Hall a Jones při argumentaci účinnosti sociální infrastruktury vycházejí z teorií společenského jednání (*social action*). Sociální infrastruktura, resp. pobídky, které utváří, rozhodují o tom, zda budou ekonomické subjekty preferovat produktivní činnosti, nebo zda budou vyhledávat činnosti společensky neefektivní – vyhledávání renty, korupci, krádeže. Potlačování těchto činností je podle autorů klíčovým znakem příznivé sociální infrastruktury.

Přestože příspěvky Halla a Jonese bývají v literatuře uváděny jako typický příklad soudobé institucionální teorie růstu, z předchozího odstavce je opět patrný značný tématický průnik se školou veřejné volby, resp. novou politickou ekonomikou. Poměrně ojedinělé (a také diskutabilní) je v rámci institucionálních teorií růstu zdůrazňování významu jazyka pro ekonomickou prosperitu. Rovněž význam geografických faktorů bývá stoupenci institucionálních hypotéz spíše marginalizován. Podle našeho názoru koncept sociální infrastruktury Halla a Jonese nepůsobí přesvědčivým dojmem a průnik právě tohoto alternativního konceptu do učebnic ekonomie hlavního proudu lze označit za poněkud překvapivý.

Koncept velmi blízký sociální infrastruktuře Halla a Jonese můžeme objevit v příspěvku J. Jüttinga (2003), byť to vzhledem k odlišné terminologii nemusí být na první pohled patrné. Příspěvek nabízí poměrně reprezentativní přehled tématické literatury. Na rozdíl od jiných přehledových článků se ovšem Jütting po analýze literatury a pojmenování slabých míst soudobé institucionální teorie růstu pokouší o formulování vlastního přístupu k analýze významu institucí.

Jütting podotýká, že převážná většina literatury zabývající se vztahem mezi institucionálními a ekonomickými proměnnými dochází k problematickým závěrům, neboť nebere dostatečně (nebo vůbec) do úvahy význam specifického lokálního prostředí a endogenní charakter institucí. Jüttingův přístup vychází z výše zmíněných klasifikací institucí a rozlišuje exogenní a endogenní faktory. První krok tohoto přístupu

představuje identifikaci, zda je daná instituce exogenní nebo endogenní vůči ekonomickému výstupu. Další krok představuje rozlišení mezi sledovanou proměnnou a ostatními proměnnými, které ovlivňují úroveň výstupu. Přitom je třeba pozorně sledovat možné kanály vlivu, neboť autor upozorňuje, že sledovaná proměnná může mít vliv jak přímý, tak nepřímý; stejně tak jedna instituce může působit odlišně například na soukromé a na veřejné statky a podobně. Jütting zdůrazňuje, že instituce nikdy neexistují samy o sobě, ale vždy jsou zakotveny v určitém lokálním prostředí ovlivňovaném historickými a kulturními vlivy. Závěrem je zařazen výčet bodů, které je třeba vzít v úvahu při analýzách vlivu institucí na ekonomický výstup:

- nutnost rozlišovat exogenní a endogenní instituce;
- existence různých úrovní institucí s různým časovým horizontem průběhu změn;
- význam lokálního prostředí;
- zvláštní charakteristiky statků;
- nutnost zohlednit pohled subjektů, neboť jednotlivci působí jako hybné síly institucionální změny nebo naopak setrvačnosti institucí.

Jüttingův přístup vykazuje významné společné znaky s konceptem sociální infrastruktury Halla a Jonese (kombinace exogenních a endogenních determinant), ale také s Rodrikovými příspěvky (akcentace lokálního prostředí). Jüttingův příspěvek ovšem opakovaně upozorňuje i na nepatřičné podceňování neformálních institucí, čímž se dostává na pomezí teorie růstu nové institucionální ekonomie vycházející z formálního pojetí institucí a northovské institucionální hypotézy path dependence.

Acemoglu, Johnson, Robinson: formální instituce jako fundamentální příčina dlouhodobého růstu

Podle našeho názoru nejkompexnější a nejpropracovanější přístup v rámci teorie růstu nové institucionální ekonomie, založené na formálním pojetí institucí, představují příspěvky autorů D. Acemoglu, S. Johnsona a J. Robinsona. Následující text je zpracován na základě příspěvků Acemoglu, Johnson a Robinson (2001, 2004), Acemoglu a Robinson (2006) a Acemoglu (2006).

V článku z roku 2001 Acemoglu, Johnson a Robinson polemizují se stoupenci různých verzí geografické hypotézy. Jejich často citovaná argumentace je založena na dokumentaci *institucionálního zvratu* a následného zvratu v relativní prosperitě regionů, ke kterému došlo mezi lety 1500 a 2000. Na základě historického a ekonometrického materiálu vysvětlují autoři tento zvrát evropskou koloniální expanzí. Zatímco v tehdy chudých a řídko osídlených oblastech Severní Ameriky či Austrálie ustavili usazující se kolonisté systém dobře definovaných vlastnických práv garantovaných převážně většině obyvatel, v relativně bohatých a tudíž hustě obydlených oblastech (Střední Amerika, Andy, Indie) zachovali, případně dílčím způsobem upravili stávající *extraktivní* instituce, které jim umožňovaly maximálně těžit z přírodního bohatství a početné pracovní síly; vlastnická práva byla chráněna pouze v případě úzké vládnoucí elity. Důsledky této institucionální divergence se podle autorů projeví s plnou intenzitou v 19. století, kdy se objevily nové příležitosti v důsledku technologických změn a rané industrializace. Proces industrializace ovšem předpokládá širokou účast společnosti a tedy existenci střední třídy a podnikatelského stavu. Kolonie, v nichž byly úzkou vládnoucí elitou udržovány extraktivní instituce, nebyly schopny nových příležitostí využít. Rozdíl

NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ OBZOR

v institucionálním prostředí v koloniích tak podle Acemoglu, Johnsona a Robinsona sehrály v průběhu 19. století klíčovou úlohu ve zvratu v relativní ekonomické prosperitě regionů.

Tento často citovaný koloniální experiment zasazují Acemoglu, Johnson a Robinson do širšího kontextu v příspěvku z roku 2004. Cílem příspěvku je vyvinout myšlenkový přístup, jenž vysvětluje, proč se ekonomické instituce mezi zeměmi liší, a koloniální experiment slouží jako výchozí doklad toho, že rozdíly v ekonomických institucích jsou fundamentální příčinou rozdílů v prosperitě mezi zeměmi a regiony. Acemoglu, Johnson a Robinson zde již nedokazují, že instituce mají význam, ale snaží se vysvětlit, čím jsou ekonomické instituce determinovány a z jakých důvodů se liší. Protože ekonomické instituce jsou klíčem k pochopení rozdílů v ekonomické výkonnosti, potřebujeme podle autorů přesvědčivou teorii ekonomických institucí.

Acemoglu, Johnson a Robinson uvádějí výčet čtyř alternativních teorií ekonomických institucí: *pohled efektivních institucí* nebo také *politický Coaseho teorém*, *pohled ideologický*, *pohled náhodných událostí* a *pohled společenského konfliktu*. Za nejvěrohodnější teorii ekonomických institucí autoři považují teorii společenského konfliktu. Ekonomické a politické instituce jsou vždy důsledkem vědomé volby, ovšem nikoliv nezbytně volby celé společnosti, nýbrž těch skupin, které drží moc. Tyto skupiny mohou volit takové ekonomické instituce, které zajistí maximalizaci jejich příjmů, a to i na úkor většinové části společnosti.¹ Na rozdíl od *pohledu efektivních institucí* hrají v tomto přístupu klíčovou roli politické instituce, neboť vznik ekonomických institucí se odvíjí od toho, kdo drží politickou moc. Protože politické instituce hrají klíčovou úlohu v alokaci politické moci, jsou nedílnou součástí teorie ekonomických institucí založené na pohledu společenského konfliktu. Zcela odmítavé je potom stanovisko tohoto přístupu k tvrzení „Coasiánců“, že instituce jsou vždy efektivní. Od *ideologického pohledu* se pohled společenského konfliktu liší tím aspektem, že připouští vědomou volbu „protirůstových“ institucí i v případě, kdy všechny ekonomické subjekty znají důsledky této volby. Odlišnost od *pohledu náhodných událostí* spočívá v důsledném pojmání institucí jako vědomé volby subjektů, a to i v případě negativních důsledků pro ekonomický rozvoj.

Ve starších článcích Acemoglu, Johnson a Robinson dokazují, že ekonomické instituce jsou fundamentální příčinou dlouhodobého hospodářského růstu, resp. hlavní determinantou ekonomické prosperity. Následně konstatují, že je třeba vytvořit přesvědčivou teorii institucí. Příspěvek z roku 2004 vrcholí právě vytvořením komplexní teorie institucí. Zde shrnujeme její základní atributy:

- rozdíly v ekonomických institucích jsou hlavní příčinou meziregionálních rozdílů v ekonomické dynamice a ekonomické úrovni; ovlivňují rovněž distribuci zdrojů v budoucnosti.
- ekonomické instituce mají endogenní charakter, jsou důsledkem vědomé volby a mohou být předmětem konfliktu skupinových zájmů. O tom, jaká sada institucí bude zvolena, rozhodují ti, kdo drží politickou moc.

¹ Model vysvětlující vznik a přetrvávání neefektivních institucí dále rozvíjí Acemoglu (2006).

- lze rozlišit dva typy politické moci: *de jure* a *de facto*. Zatímco *de jure* politická síla je dána politickými institucemi, nositeli *de facto* politické síly jsou ekonomicky silné skupiny, které jsou případně schopny prosazovat své zájmy i cestou demonstrací, stávek, násilných protestů atd. Platí tedy: politické instituce → *de jure* politická moc; distribuce zdrojů → *de facto* politická moc.¹
- nositelé politické moci ovlivňují vývoj politických institucí do budoucna. Zejména jde o nositele *de jure* politické moci, kteří mají zájem na stabilitě institucí, nositelé *de facto* politické moci mohou v určitých situacích prosadit změny politických institucí.

Dvě určující proměnné v tomto modelu jsou politické instituce ovlivňující *de jure* politickou moc a distribuce zdrojů ovlivňující *de facto* politickou moc, neboť v rámci dynamického systému představují relativně stabilní prvky, jejichž případné změny probíhají relativně pomalu. Tyto dva zdroje politické moci ovlivňují volbu ekonomických institucí i budoucí vývoj politických institucí. Ekonomické instituce jsou rozhodující pro ekonomické výsledky včetně tempa hospodářského růstu a budoucí distribuce zdrojů. Přestože ekonomické instituce jsou nejdůležitějším faktorem, který ovlivňuje ekonomickou výkonnost, samy mají endogenní charakter a jsou determinovány politickými institucemi a distribucí zdrojů uvnitř společnosti.

Pochybnosti a slabá místa „převažujícího proudu“

„Převažující proud“ teorie růstu nové institucionální ekonomie zaznamenává v posledních dvou dekadách poměrně dynamický rozvoj. Nesporně to platí především po kvantitativní stránce, což dokládá rozsáhlá literatura zabývající se vztahem (formálních) institucí a růstu, byť je na místě podotknout, že řada příspěvků představuje ve své podstatě ne příliš invenční regresní či korelační analýzu, která má dokazovat, popř. vyvracet některou z tradičně diskutovaných tezí. I přes tuto nevyhnutelnou skutečnost však vzniklo několik zajímavých původních konceptů a myšlenkových přístupů, které byly v tomto textu blíže představeny. Institucionální teorie růstu, a to zejména v podobě příspěvků tohoto jejího „převažujícího proudu“, dokonce pozvolna proniká i do učebnic ekonomie hlavního proudu. Příznačné však je, že přes tuto konjunkturu řada vlivných autorů přímo ve svých příspěvcích uvádí poznámky, které marginalizují dosavadní míru poznání teorie růstu nové institucionální ekonomie i vypořádací schopnost jejích závěrů a doporučení pro hospodářskou politiku.

Vedle diskuse metodologických problémů a obtíží při měření institucí autoři své příspěvky často uvozují komentáři typu „naše znalost problematiky je doposud malá“, resp. uzavírají „naš příspěvek představuje především podnět k možnému výzkumu do budoucna.“ Rodrik, Subramanian a Trebbi (2002, str. 23) svůj příspěvek uzavírají: „Je potřeba se ještě mnoho dozvědět o tom, jaká zlepšení institucionální kvality jsou ta nejdůležitější. To je podle našeho názoru velký otevřený prostor pro výzkum.“ Konkrétně například v klíčové otázce vlastnických práv tvrdí (str. 21): „Naše zjištění indikují, že když investoři věří v ochranu vlastnických práv, ekonomika bohatne. Ale neobsahují žádné konkrétní poznatky, jaká by měla být jejich skutečná forma. Dokonce ani nemůžeme odvozovat, že uzákonění systému soukromých vlastnických

¹ Blíže k tomuto tématu viz Acemoglu a Robinson (2006).

NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ OBZOR

práv by vedlo k lepším výsledkům než v případě alternativní formy vlastnických práv.“ Podobně, důležitý článek Acemoglua, Johnsona a Robinsona (2004) začíná konstatováním, že dosud chybí teoretické vymezení institucionálního rámce. Přestože jejich příspěvek (str. 79) „napomáhá porozumět mechanickým procesům růstu, doposud neposkytuje zcela uspokojivé vysvětlení, proč některé země rostou, zatímco jiné ne.“ V závěru autoři hovoří o řadě výzev do budoucna (str. 79): „Hlavním úkolem výzkumu je jít za neoklasický model růstu a hledat hlubší příčiny, resp. fundamentální determinanty růstu ... stále dostatečně nerozumíme mechanismům setrvávání institucí“ atd.

Engerman a Sokoloff (2003) závěrem svého příspěvku rovněž říkají, že instituce mají význam, ale (str. 28) „není jasné, jak pevně může být teorie růstu založena na institucích. Ekonomům chybí dobrá znalost, jak instituce vznikají nebo proč některé země mají instituce, které se jeví být prospěšné pro růst, zatímco jiné jsou omezovány institucemi méně vhodnými.“ Easterly a Levine (2001) hovoří o poslání svého textu takto (str. 1): „Tento článek dokládá významné ekonomické zákonitosti týkající se hospodářského růstu v naději, že dojde k vyzdvižení produktivních směrů budoucího výzkumu a zlepšení veřejných politik.“

Tím se dostáváme k dalšímu bodu kritické sebereflexe představitelů sledované institucionální hypotézy, a tím jsou obecná a neurčitá doporučení pro hospodářskou politiku. Např. Acemoglu, Johnson a Robinson (2004, str. 80): „Je důležité porozumět úloze politik a zásahů v prostředí měnící se institucionální rovnováhy. ... bylo by možné doufat, že přesvědčivá fundamentální teorie porovnávající růst založená na institucích povede k doporučením pro hospodářskou politiku, která by zlepšila institucionální prostředí, a tím i životy a blahobyt obyvatel v chudých zemích. Mělo by být zjevné, že v současné době jsme od takového stavu velmi daleko.“ Podobně o „extrémně skromných“ radách pro tvůrce politik hovoří Rodrik, Subramanian a Trebbi (2002). Jüttingův příspěvek (2003) si klade za cíl upozornit na tři podstatné nedostatky teorií růstu nové institucionální ekonomie a třetí z nich se týká hospodářsko-politických doporučení, ta jsou (str. 9) „často vágní a založená na silných předpokladech kauzality.“

Závěr

Príznačné je, že širokou diskusi nedostatků a problematických míst sociálně-ekonomických přístupů k teorií růstu nalezneme přímo v literatuře tohoto proudu teorie růstu nové institucionální ekonomie. Přesto naše největší výhrada vůči „převažujícímu proudu“ soudobých sociálně ekonomických přístupů k teorii růstu jde nad rámec výše popisovaných obtížností. Nejzávažnější problém analyzovaného přístupu představuje naprosté opomíjení významu neformálních institucí. Důležitým předpokladem pozitivního vlivu formálních institucí totiž je, že lidé v dané zemi musejí smyslu implementovaných pravidel rozumět, musejí tato pravidla respektovat, „chtít“ se podle nich chovat. Formální pravidla tedy nemohou jít zcela proti po desetiletí či staletí utvářenému způsobu myšlení lidí, jejich hodnotovému systému či náboženskému cítění. A to je právě ona kompatibilita formálních a neformálních institucí, kterou zdůrazňuje Douglas North, resp. námi vymezená teorie růstu nové institucionální ekonomie založená na northovském konceptu path dependence. Tento northovský proud sociálně-ekonomické teorie růstu nabízí - podle našeho přesvědčení - *obecnější* přístup k pochopení zákonitostí dlouhodobého ekonomického růstu než sociálně-ekonomické

přístupy k teorii růstu, založené na formálním pojetí institucí, jež byly představeny v tomto příspěvku.

Opomíjeným příkladem může být diskuse německého unifikačního experimentu provedeného na samém počátku 90. let minulého století. Centrálně plánovaná ekonomika NDR převzala okamžikem sjednocení v roce 1990 kompletní institucionální rámec tehdejšího Západního Německa, tzn. formální instituce vyspělé tržní ekonomiky. Podle sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu, založených na formálním pojetí institucí, tak Východní Německo získalo důležité předpoklady pro dynamický ekonomický rozvoj a rychlou konvergenci se Západem. Realitou však byla přetrvávající hospodářská stagnace a dlouhodobý úpadek produktivních činností v nových spolkových zemích; zvláště zřejmý v komparaci s dlouhodobě úspěšným vývojem České republiky i dalších středoevropských zemí. Neúspěch ekonomické a společenské transformace Východního Německa znamená oslabení *obecnosti* sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu založených na formálním pojetí institucí, resp. teze, že formální instituce jsou samy o sobě fundamentální příčinou dlouhodobého ekonomického růstu.

Použitá literatura

Alesina, A., Rodrik, D. Distributive Politics and Economics Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 1994, 109.

Aron, J. Growth and Institutions: A Review of the Evidence. World Bank, The World Bank Research Observer, 2000, vol. 15, no. 1.

Acemoglu, D. Constitutions, Politics and Economics: A Review Essay on Persson and Tabellini's "The Economic Effect of Constitutions". NBER, 2005, Working Paper No. 11235.

Acemoglu, D. Modelling Inefficient Institutions. NBER, 2006, Working Paper No. 11940.

Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution. NBER, 2001, Working Paper No. 8460.

Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. Institutions as the Fundamnetal Cause of Long-Run Growth. NBER, 2004, Working Paper No. 10481.

Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J., Yared, P. From Education to Democracy? NBER, 2005, Working Paper No. 11204.

Acemoglu, D., Robinson, J. Persistence of Power, Elites and Institutions. NBER, 2006, Working Paper No. 12108.

Chang, Ha-Joon Understanding the Relationship between Institutions and Economic Development. UNU-WIDER, 2006. Dostupný: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=914620#PaperDownload> 25. 7. 2007.

NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ OBZOR

Dolar, D., Kray, A. Institutions, Trade and Growth. The World Bank, 2002. Dostupný: <http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/Institutions,Trade_and_Growth.pdf> 18. 6. 2007.

Easterly, W., Levine, R. It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models. 2001. Dostupný: <http://www.cgdev.org/doc/expert%20pages/easterly/easterly_factwber.pdf> 26. 7. 2006.

Engerman, S., L., Sokoloff, K., L. Institutions and Non-Institutional Explanations of Economic Differences. NBER, 2003, Working Paper No. 9989.

Freeman, R., B. Single Peaked Vs. Diversified Capitalism: The Relation Between Economic Institutions and Outcomes? NBER, 2000, Working Paper No. 7556.

Glaeser, E., L., La Porta, R., Lopez-De-Silanes, F., Shleifer, A. Do Institutions Cause Growth? NBER, 2004, Working Paper No. 10568.

Hall, R., E., Jones, Ch, I. The Productivity of Nations. NBER, 1996, Working Paper No. 5812.

Hall, R., E., Jones, Ch, I. Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker than Others? 1999. Dostupný: <<http://elsa.berkeley.edu/~chad/pon400.pdf><http://elsa.berkeley.edu/users/chad/HallJonesQE.pdf>> 18. 6. 2007.

Jonáš, J. Světová ekonomika na přelomu tisíciletí. Praha: Management press, 2000.

Jütting, J. Institutions and Development: A Critical Review. OECD Development Centre, 2003, Working Paper No. 210.

Kouba, L. Sociálně-ekonomické přístupy k teorii růstu v rámci literatury ekonomie hlavního proudu. *Národohospodářský obzor*. 2007, č. 2.

Kouba, L. Teorie růstu nové institucionální ekonomie založená na northovském konceptu path dependency. *Ekonomická revue*. 2008, č. 4.

Kouba, L. Návrh klasifikace soudobých sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu. *Politická ekonomie*. 2009, v tisku.

Mantzavinos, C.: Individuals, Institutions and Markets. Cambridge University Press, 2001.

Mc Arthur, J., W., Sachs J., D. Institutions and Geography: Comment on Acemoglu, Johnson and Robinson (2000). NBER, 2001, Working Paper No. 8114.

North, D., C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, 1990.

North, D., C. Prologue. In Drobak, J., Nye, J. *Frontiers of the New Institutional Economics*. Academic Press, 1997.

North, D., C. Understanding the Process of Economic Change. Princeton University Press, 2005.

Olson, M. *The Rise and Decline of Nations. Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities.* Yale University Press, 1982.

Olson, M. Big bills left on sidewalk: why some nations are rich and other poor. *Journal of Economic Perspectives* 1996, No. 2, Spring.

Olson, M. *Power and Prosperity. Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships.* New York: Basic Books, 2000.

Posen, A. Do Better Institutions make Better Policy? *International finance.* 1998, 1 (1).

Rodrik, D. Democracy and Economic Performance. 1997. Dostupný: <www.j-bradford-delong.net/Teaching_Folder/Econ_202c/readberk/9-Political_Economy/demoecon.PDF> 8. 8. 2007.

Rodrik, D. Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them. NBER, 2000, Working paper No. 7540.

Rodrik, D., Subramanian, A., Trebbi, F. Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development. NBER, 2002, Working Paper No. 9305.

Zakaria, F. *Budoucnost svobody – Neliberální demokracie v USA a ve světě.* Praha: Academia, 2005.

THE PREVAILING STREAM OF THE CONTEMPORARY SOCIAL-ECONOMIC GROWTH THEORY: FORMAL CONCEPTION OF INSTITUTIONS AND ECONOMIC INSTITUTIONS

Luděk Kouba

Ústav ekonomie, Provozně-ekonomická fakulta, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno. e-mail: kouba@mendelu.cz

Abstract: The starting point of this paper is the original classification of contemporary social-economic approaches to the growth theory; two main streams are *the social-economic approaches to the growth theory based on formal conception of institutions* and *the growth theory of the new institutional economics based on the North's path dependence concept*. The former is further divided in two partial streams: *the approach primarily emphasizing the importance of political institutions* and *the approach primarily emphasizing the importance of economic institutions*. The aim of this paper is to characterize and discuss the approach primarily emphasizing the importance of economic institutions that was termed as the prevailing stream of the contemporary social-economic growth theory. Generally speaking, formal institutions are the key determinant of long-term economic growth. The authors of this paper underline the significance of property rights in the process of economic development in particular. However, there is a crucial problem: most of the authors profess North's conception of institutions but only verbally. In reality, they deal solely with formal institutions.

Keywords: economic growth, economic institutions, formal institutions, property rights

NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ OBZOR

Anotace: Východiskem příspěvku je původní návrh klasifikace soudobých sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu; jako dva hlavní přístupy jsou klasifikovány *sociálně-ekonomické přístupy k teorii růstu založené na formálním pojetí institucí a teorie růstu nové institucionální ekonomie založená na northovském konceptu path dependence*. První z nich je dále dělen na *přístup primárně zdůrazňující význam politických institucí* a *přístup primárně zdůrazňující význam ekonomických institucí*. Cílem příspěvku je blíže charakterizovat a diskutovat přístup primárně zdůrazňující význam ekonomických institucí, který byl označen jako převládající proud soudobé sociálně-ekonomické teorie růstu. Obecně lze říci, že formální instituce jsou klíčovou determinantou dlouhodobého ekonomického růstu; autoři zdůrazňují především význam vlastnických práv. Zásadním problémem vymezeného přístupu je ovšem právě bezvýhradná akcentace formálních institucí, což je v rozporu s deklarovaným uznáním Northova pojetí institucí.

Klíčová slova: ekonomický růst, ekonomické instituce, formální instituce, vlastnická práva

JEL Classification: O10, O43, P14

Výsledky uvedené v příspěvku jsou součástí výzkumného záměru VZ MSM 6215648904 „Česká ekonomika v procesech integrace a globalizace a vývoj agrárního sektoru a sektoru služeb v nových podmínkách evropského integrovaného trhu“, tématického okruhu 01 „Makroekonomická a mikroekonomická výkonnost české ekonomiky a hospodářsko-politická opatření vlády ČR v podmínkách evropského integrovaného trhu“ realizovaného za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím MŠMT.